

מלחמת ההתשה

מגישים : דור ינאי
נתן יוסופוב

רקע המלחמה

- מלחמת ההתשה החלה ב- 8 במרץ 1969 והסתיימה ב 7 באוגוסט 1970 מועד שבו הצדדים הגיעו להפסקת אש.
- המלחמה החלה ביוזמה מצרית להתשה של ישראל את השם מלחמת ההתשה העניק לה נשיא מצריים באותו הזמן גמאל עבד אל נאצר .
- מטרתה של מצרים במלחמת ההתשה הייתה להפעיל לחץ על ישראל, על-מנת שתיסוג משטחי סיני שנכבשו במלחמת ששת הימים, או לפחות תיסוג מקו התעלה כך שתתאפשר פתיחתה לשיט. מטרתה של ישראל הייתה לסכל את מטרתה של מצרים, כלומר להמשיך ולעמוד בגבולות שנקבעו ולהבהיר למצרים שבכוון לא תוכל להשיג דבר. תחילה פעלה ישראל בדרך של מגננה – מציאת פתרונות לעמידה בהתקפות בקו התעלה במינימום נפגעים, ובשלב שני עברה למתקפה אווירית, שכללה פגיעות בעומק מצרים.
- במצרים. במהלך המלחמה הלכה וגברה המעורבות של ברית המועצות במצרים, תחילה באספקה נרחבת של נשק וציוד, ולאחר מכן שיגור יועצים צבאיים, טכנאים ואף לוחמים.
- מלחמת ההתשה נערכה בחזית התעלה, הרחק מהעורף הישראלי, וללא גיוס מילואים חריג, ולכן לא הייתה לה השפעה ישירה על העורף, שבו נמשכו החיים כסדרם. עם זאת, קורבנותיה השפיעו על מוראל הציבור בישראל. הזדהות יוצאת דופן של העורף עם הלוחמים הייתה ביוזמתו של שר הביטחון משה דיין: התנדבותם של קציני מילואים מבוגרים, הפטורים משירות צבאי, ללחימה של חודשים אחדים בחזית התעלה, תוך שהם מעניקים מניסיונם ומבגרותם ללוחמים הצעירים. מתנדבים אלה כונו "נמרים".

מהלך המלחמה

- מלחמת ההתשה החלה ב-8 במרץ 1969, בחילופי אש ארטילרית לכל אורך התעלה, שבמהלכם, ב-9 במרץ, נהרגו הרמטכ"ל המצרי עבד אל-מונעם ריאד ואחדים מקציניו הבכירים שעה שביקרו במפקדה קדמית בקו התעלה. ב-12 במרץ הצהיר דובר ממשלת מצרים, חסן אל-זיאת, כי למצרים ישנה הזכות למנוע את הקמת הביצורים הישראליים בגדה המזרחית של תעלת סואץ, ולהגן על עצמה מפני האיום שמציבות העמדות הללו.
- בתחילתה התקיימה מלחמת ההתשה כמלחמה בין כוחות היבשה בלבד, שבה היה למצרים יתרון בולט בכמות הארטילריה שעמדה לרשותה. בצה"ל הוחלט להחזיק במעוזים בכל מחיר, ועל חיל ההנדסה הישראלי הוטל להקים מהר ככל האפשר ביצורים שיחזיקו מעמד מול ההפגזה הכבדה של המצרים. תחת הפגזה כבדה, החל חיל ההנדסה לחזק את "קו בר-לב". חלק נכבד מעבודות הביצורים נעשה תחת אש כבדה, כאשר מפעילי הצמ"ה והדחפורים הרימו סוללות עפר, חפרו שוחות ותעלות נ"ט. במקביל, אנשי מחלקת הביצורים של החיל בנו עמדות מחופרות (בונקרים) והניחו מעליהם שכפ"צ (שכבות פיצוץ) שהיו מורכבים מפסי רכבת מברזל שהוצמדו בחזקה למשטח אחד (אלתור שהתברר כהצלחה ביצורית). הודות לעבודתם המאומצת של אנשי חיל ההנדסה, הצליחו המעוזים להחזיק מעמד בהפגזות הכבדות, אך המצרים הצליחו לגרום לנפגעים בצירי התנועה בין המעוזים (בחודשים יוני-יולי נהרגו 75 חיילי צה"ל).
- לאחר מספר תקריות הגבול בקו המעוזים לאורך תעלת סואץ, חידש צה"ל את הפשיטות כנגד מטרות אסטרטגיות בעומק מצרים.

- ב-29 באפריל 1969 נערך מבצע בוסתן 22 במהלכו המריא מסוק סופר פרלון ובו כוח מסיירת צנחנים מא-טור שבסיני. הכוח הונחת סמוך לעיר לוקסור שבמצרים, כ-300 ק"מ מגבול ישראל, הניח מטעני חבלה בשישה עמודי מתח גבוה שהובילו חשמל מסכר אסואן לעמק הנילוס ולקהיר וכן חיבל באנטנת קשר. לאחר שהכוח הצמיד את חומר הנפץ לעמודים כמתוכנן, נשלח מסוק אחר לפנותו. תוצאות המבצע היו הריסת ששת עמודי המתח הגבוה, שיבושים בזרימת החשמל באזור הדלתא והרס של אנטנת הקשר. ב-11 במאי 1969 מבצע בולמוס 3, צלחו צוותים של סיירת מטכ"ל ושייטת 13 את התעלה, צליחה שקטה, ללא מנועים. עם הגיעם לחוף הכינו מארב מוצלח על הכביש, הסתערו על רכב מצרי, פגעו בו, הרגו שני חיילים מצרים ושבו לגדה המזרחית. שני לילות לאחר מכן ב-13 במאי 1969 יצאו הכוחות למבצע בולמוס 4, פשיטה נוספת לגדה המערבית של תעלת סואץ. המצרים גילו את כוחות היחידה בעת החצייה ופתחו באש חזקה.
- ב-1 ביולי 1969 נערך מבצע בוסתן 25 – פשיטה של שלושה כוחות צנחנים של צה"ל, מוטסים במסוקי סופר פרלון, על נקודות משמר מצריות בכביש ראס-זעפרנה שבמצרים.
- במהלך יולי 1969 יזם חיל האוויר הישראלי סדרה של קרבות אוויר באזורים שאינם מוגני טילים מצפון למפרץ סואץ באמצעות פטרול של מטוסי מיראז' מעל אדמות מצרים שפיתו הזנקת מיגים וזאת במטרה לשחוק את חיל האוויר המצרי. בקרבות אלה שכנו קרבות טקסס ואריזונה הופלו כ-20 מטוסים מצריים.
- ישראל נמנעה בחודשים הראשונים מהכנסת מערך התקיפה של חיל האוויר לחחימה אינטנסיבית, אך ריבוי ההרוגים בקרב החיילים שבקו התעלה הביא לשינוי מדיניות זו.
- בלילה שבין 19 ו-20 ביולי 1969 נערכה פשיטה של צה"ל על האי גרין, שבמסגרתה פשטו כוחות של שייטת 13 ושל סיירת מטכ"ל על האי גרין שבצפון מפרץ סואץ, ולאחר לחימה קשה שלטו בו במשך כשעה וחיבלו במבנים שבו. צה"ל איבד שישה לוחמים, והכוחות המצריים ספגו בין 60 ל-70 הרוגים.
- במקביל החל מבצע בוקסר, שנמשך עד 28 ביולי וכלל תקיפה מסיבית של חיל האוויר הישראלי על יעדים לאורך התעלה, בהם סוללות טילי קרקע-אוויר, סוללות תותחי נ"מ, מתקני מכ"ם, סוללות ארטילריה, מוצבים וטנקים. כ-300 חיילים מצרים נהרגו בתקיפה זו, שבה החלה מעורבותו ההולכת וגוברת של מערך התקיפה של חיל האוויר הישראלי במלחמה זו, עד להפיכתו לגורם העיקרי הנושא בעול הלחימה.

- ב-8 בספטמבר 1969 הרחיב צה"ל את הלחימה לגזרת מפרץ סואץ – נערך מבצע רביב, שתחילתו בהטבעת שתי ספינות טורפדו מצריות במפרץ סואץ על ידי כוח של קומנדו ימי, והמשכו פשיטה משוריית ישראלית במערב המפרץ, שבה ספגו המצרים כמאה הרוגים. בעקבות מכה זו הודחו הרמטכ"ל המצרי ומפקדי חיל הים וחיל האוויר המצריים.
- ב-11 בספטמבר 1969 הופלו בקרבות אוויר 11 מטוסים מצריים, לאחר שניסו לתקוף את כוחות צה"ל באזור התעלה.
- ב-9 בדצמבר 1969 הציג מזכיר המדינה האמריקני, ויליאם רוג'רס, את יוזמת השלום שלו למזרח התיכון. תוכנית רוג'רס (הראשונה) התבססה על החלטה 242 של מועצת הביטחון של האו"ם, ונגעה לפתרון הנושאים הבאים: ביטחון, נסיגה משטחים, הפליטים וירושלים. לפי התוכנית תיסוג ישראל לגבול הבינלאומי עם מצרים, ויובטח חופש השיט לכלי שיט ישראלים בתעלת סואץ. מעמדן של רצועת עזה ושארם א-שייח' יקבע במשא ומתן בין המדינות, וירושלים תישאר מאוחדת, אך תנוהל על ידי נציגי שלוש העדות הדתיות. הצעה זו נדחתה הן על ידי מצרים, שראתה בה ויתור גדול מדי לטובת ישראל, והן על ידי ישראל, שלא מצאה בה ערובות לביטחונה, קריאה למשא ומתן ישיר, או הבטחה לריבונות ישראלית בירושלים.
- בסוף 1969 יזמה ישראל הסלמה בלחימה, בדמות הפצצות בעומק מצרים. כצעד מקדים נערכה ב-25 בדצמבר תקיפה גדולה של חיל האוויר הישראלי, שבמהלכה הושמדו 12 סוללות של טילי קרקע-אוויר ששימשו להגנה על אזור קהיר, ולמחרת, ב-26 בדצמבר 1969, נערך מבצע תרנגול 53, שבו נגנב המכ"ם המצרי החדש P-12, שהיה ממוקם ק"מ אחד מראס-ערב אשר לחוף מפרץ סואץ.
- ב-7 בינואר 1970 החלה ישראל בסדרת "מבצעי פריחה" – הפצצות של חיל האוויר הישראלי על מחנות צבא בעומק מצרים. המטרות שנבחרו לא היו בעלות חשיבות גדולה, ולהפצצת הייתה בעיקר מטרה מוראלית. ההפצצה האחרונה בסדרה זו נערכה ב-13 באפריל 1970.
- ב-22 בינואר 1970 נערך "מבצע רודוס", שבמסגרתו כבש כוח צנחנים ישראלי, שהונחת ממסוקים, את האי שדואן שבמפרץ סואץ, מדרום לשרם א-שייח', תוך גרימת אבידות כבדות למצרים. מטוסי תקיפה ישראלים הטביעו שתי טרפדות ואוניית עזר מצרית. הפשיטה נמשכה יותר משלושים שעות, ובסיימה חזרו הכוחות הפושטים לישראל. כעבור יומיים הגיעה לאילת נחתת ובה ציוד ששימש את הלוחמים. בעת פריקת הציוד התפוצצה משאית תחמושת שירדה מהנחתת. באסון משאית התחמושת נהרגו 21 בני אדם ועשרות נפצעו.

- בפברואר 1970 התרחבה המעורבות הישירה של ברית המועצות לצד מצרים, בדמות כוחות נ"מ (ובהם טילי קרקע-אוויר מתקדמים מדגם SA-3), שלוש טייסות יירוט של מטוסי מיג-21 וארבעה מטוסי סיור מדגם מיג-25, שהוצבו על אדמת מצרים והשתתפו באופן פעיל בלחימה. הכוחות הסובייטיים הוצבו בעומק מצרים, באזורי קהיר, אלכסנדריה וסכר אסואן, והביאו להפסקת ההפצצות הישראליות בעומק מצרים. לאחר מכן החלו לקדם את מערך טילי הנ"מ מזרחה, לכיוון התעלה, תוך שהם מצמצמים את השליטה הישראלית במרחב האווירי. חיל האוויר השקיע מאמץ רב בעצירת התקדמותם של טילי הנ"מ, ובהפצצותיו נהרגו 4,000 מועלים שעסקו בהקמת עמדות הטילים. ב-30 במאי 1970 הופלו שני מטוסי F-4 נטווס ישראלים באמצעות טילי קרקע-אוויר, ולאחר מכן הופלו מטוסים נוספים.
- ב-30 במאי 1970 חדרה יחידת קומנדו מצרית לצד הישראלי של התעלה, ובהיתקלות נהרגו 13 חיילי צה"ל ושניים נשבו. ב-11 ביוני ערך צה"ל את מבצע ויקטוריה: כוח מסיירת שקד ובו 134 לוחמים, בסיוע כוחות חיל אוויר, הנדסה, תותחנים ושריון, צלח את התעלה באזור בוצי וטיהר קטע של כשלושה קילומטרים לאורכה. לצליחה קדמה פעולת ריכוך אווירית. במהלך הפעולה עלה בידי הכוח לפוצץ כמה בונקרים ותותחים מצריים. 19 חיילים מצריים נהרגו. לצה"ל היו שלושה הרוגים.
- ב-23 ביולי 1970 נענתה מצרים בחיוב להצעת ארצות הברית להפסיק את האש, אך בפועל המשיכה בהפגזותיה. כאקורד סיום ללחימה נערך ב-30 ביולי 1970 מבצע "רימון 20" – קרב אוויר באזור התעלה שבו הפילו טייסי חיל האוויר הישראלי חמישה מטוסי קרב שטיסייהם רוסים.
- ב-7 באוגוסט 1970 נענתה ישראל בחיוב להצעת ארצות הברית להפסיק את האש, והפסקת האש נכנסה לתוקף למחרת.

תוצאותיה של מלחמת ההתשה

- בשבעה-עשר חודשי הלחימה נהרגו 127 אזרחים ישראלים ו-594 חיילים (260 מהם בחזית הדרומית). המצרים ספגו אלפי הרוגים, ערי התעלה ובתי הזיקוק בעיר סואץ הוחרבו, ומאות אלפי פליטים זרמו לקהיר. חיל האוויר המצרי איבד 92 ממטוסיו, מרביתם בקרבות אוויר. לחיל האוויר הישראלי אבדו 15 מטוסים.
- אף שהלחימה התנהלה הרחק מהעורף הישראלי ("תל אביב מוארת, והתעלה בוערת", כתב על כך המשורר חיים גורי), השפיעו קורבנותיה, בחזית התעלה ובחזיתות האחרות, על מוראל הציבור בישראל. את הגישה האנטי-מלחמתית שהתפתחה שיקפו במיוחד שני מאורעות: "מכתב השמיניסטים" שנשלח לראש הממשלה, גולדה מאיר, ב-28 באפריל 1970, ובו הסתייגו חותמיו מכיבוש השטחים, ממלחמת ההתשה ומהימנעות הממשלה מנקיטת צעדים שיובילו לסיום הלחימה.
- במהלך מלחמת ההתשה כיהנה בישראל ממשלת ליכוד לאומי בראשותה של גולדה מאיר. התנגדותם של שרי גח"ל להסכם הפסקת האש שהביא לסיום הלחימה הביאה לפרישתם מהממשלה ב-6 באוגוסט 1970.
- סעיף 3 בהסכם הפסקת האש קבע: "שני הצדדים יימנעו מלשנות את הסטטוס קוו הצבאי בתוך האזורים המשתרעים 50 קילומטר מזרחה ומערבה לקו הפסקת האש. אף צד לא יכניס או יקים מתקנים צבאיים חדשים כלשהם באזורים אלה", סעיף זה הופר על ידי מצרים מיד ביום כניסתו לתוקף, בצורת קידום סוללות טילי קרקע-אוויר לקרבת התעלה. צעד זה נתן למצרים ביטחון ביכולתם לחצות את התעלה מבלי שיופרעו על ידי חיל האוויר הישראלי, ובכך היה לזרע הפורענות שהוביל למלחמת יום הכיפורים.
- לאורך שנים רבות לא זכתה מלחמת ההתשה להכרה רשמית בישראל, ולוחמיה עוטרו באות השירות המבצעי על שירותם במהלך הקרבות. רק בשנת 2002, באיחור של 32 שנים, הוענק אות מלחמת ההתשה לחיילים שהשתתפו בה. בהחלטת ממשלת ישראל מינואר 2003 נקבע כי אות מלחמת ההתשה יינתן למי ששירת בצה"ל לפחות 30 יום בתקופה שמ-11 ביוני 1967 עד 8 באוגוסט 1970.

מפקדי צה"ל במלחמת ההתשה

- ראש המטה הכללי חיים בר-לב
- ראש אג"ם דוד אלעזר
- ראש אגף המודיעין אהרון יריב
- ראש אגף אפסנאות עמוס חורב
- מפקד חיל האוויר מרדכי הוד
- מפקד חיל הים אברהם בוצר
- אלוף פיקוד הצפון מרדכי גור
- אלוף פיקוד המרכז רחבעם זאבי
- אלוף פיקוד הדרום אריאל שרון
- קצין חייל רגלים וצנחנים ראשי (קחצ"ר) רפאל איתן
- קצין הנדסה ראשי ירחמיאל דורי
- קצין תותחנים ראשי ברוך ברוכין
- קצין חימוש ראשי חיים דומי
- קצין קשר ראשי משה גדרון
- קצין רפואה ראשי רובן אלדר
- מפקד הכוחות המשוריינים בסיני שלמה להט
- מפקד חטיבת גולני יקותיאל אדם
- מפקד חטיבת הצנחנים חיים נדל
- מפקד חטיבה 7 יעקב אבן
- מפקד חטיבה 188 משה בר כוכבא

